

X

Վերջին հինգ-վեց ամիսներուն, Հայաստանի եւ արտասահմանի մէջ երեւցան բազմաթիւ շահեկան զրքեր, զրական կամ բանասիրական բովանդակութեամբ եւ որոնց ոմանք

մեծարժէք գործեր էին: Դժբաղդարար տեղը կը պահէի այս քրոնիկիս մէջ ատոնց վրայ խօսելու համար: Յաջորդ թիւի քրոնիկս մեծ մասամբ ատոնց պիտի նուիրեմ:

Ա. ԶՊԱՆԵԱՆ

Ա Ա Թ Օ Ն

ՊԱՏԿԵՐ ՄԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

Մանկամտերնե՛ր... մանկամտերնե՛ր... Խորհրդային Հայաստանի ամէն կողմը մանկամտերնե՛ր:

Ո՛րքան յուսադրիչ երեւոյթ մը, այդ քրնջը, սիրուն, փափուկ էակներու ներգաշնակութիւնը:

Ո՛րպիսի քաղցր իրականութիւն մը այդ աննախապաշար, անմեղուկ եւ զիւրահաղորդ հոգիներուն համախմբումը:

Եւ տասնեակ մը մանկավարժ կանայք եւ բժշկուհիներ որ կը հսկեն այդ փոքրիկ մարմիններուն եւ հոգիներուն վրայ, կը հպնին սորվեցնել անոնց մաքուր եւ առողջ պահել իրենց քնքոյշ, սիրուն, փափուկ մարմինները, զիտակից կանայք որ կ'աշխատին սորվեցնել այդ փոքրիկներուն զերծ պահել իրենց աննախապաշար, անմեղուկ ու զիւրահաղորդ հոգիները նախանձէ, առեկութենէ, շահագիտութենէ:

Ինչպիսի՞ միտքաբութիւն... շտանե՛ր Հայաստանի մանկամտերնե՛րուն մէջ՝ անմաքութիւն, անկարողութիւն, նախանձ, կոխ եւ աններգաշնակութիւն... Ի՞նչպիսի քաղցր սիրտեանք՝ տեսնել հայ մանուկներու շրթներուն վրայ ժպիտներ միայն... Հայաստանի ապագայ սերունդը, ժպիտ ու երգ ունեցող մանուկներու սերունդը, ի՞նչ քաղցրութիւն:

Ահա այսպէս, Խորհրդային Հայաստանի մանկամտերնե՛րուն այցելութենէս, խորապէս խանդավառուած, եւ անսահմանօրէն սրտաւնդուած, վերադարձիս, հանդիպեցայ փոքրիկ Սաթուխին:

Ինքնաշարժը կանգ առաւ հին Եռեւանի Թատրոնի միջին մէջ, բլուրին վրայ: Գետնափոր խրճիթներ, կիսաքանդ տուններ հին ժամանակուան բարձրութիւն եւ ճարտարապետու-

թեան պատմութիւնն ինծի կը կրկնէին, մինչ լմ առաջնորդս կը ջանար շահեկան բացատրութիւններ տալ ինծի: Աչքերուս առջեւ պարզուած էր քաղաքին ընդհանուր տեսարանը: Հեռո՛ւն յաղթապանծ Արարատը, անդի՛ն՝ Արագածը եւ հանդիպակաց լեռները ու անոնց էդդքին կառուցուած նոր շէնքերն ու հաստատութիւնները, գործարաններն ու այգիները:

Մեր առջեւն է Զանգու գետը, կամուրջ մը եւ մէկ լանի անցորդներ: Հեռուէն կ'երեւայ նոյնպէս Ս. Սարգիս եկեղեցին որուն դմբէթը հարատօրէն կը բարձրանայ երկինքն ի վեր, զողջեւ ապացուցանելու համար թէ հո՛ւն Քրիստոնէութիւնը մեռած չէ, այլ զրականապէս կ'աշխատէ համայնավարութեամբ:

Կը դիտեմ շուրջս, խորհրդածելով: Ի՞նչ անցեալ, ի՞նչ պատմութիւններ կը պարփակէ այս հին քաղաքը որ յաճախ բարբարոս ժողովուրդներու արշաւանքին ենթարկուած՝ կորսնցուցած է մասամբ հայկական քաղաքակրթութեան, հայկական նախաձեռնութեան տիրականութիւնը եւ ակամայ իւրացուցած է յաղթական ազդերու բարձրն ու սովորութիւնները:

Այսօրինակ մտածումներ պահ մը կը կապտեն ոտքերս եւ տասնեակ մը քայլեր կը հեռացնեն զիս քնկերներէս, որոնք արդէն սկսեր են զանդաղօրէն զէպի գառիվարն իջնել, զետը դիտելու համար: Չեմ հետեւիր իրենց... Խորհրդաւոր յոյզ մը համակեր է զիս այդ պահուն. Եռեւանը կը խօսի հոգիիս, որովհետեւ անցեալին՝ եւ նոյն խի՛ւսերը առաջ՝ հոն ապրած հայ ժողովուրդը, եւ այսօրուան մնացորդը ու նոյն ժողովուրդին, խորապէս կը խօսի հոգիիս:

Մտածումներէս սթափում մը յանկած: Մէկ հանի փոքրիկներ էլ հաւաքուին մեր ինք-

նաշարժին քոյ եւ հետաքրքիր կը նային ինծի:

Մին կը ժպտի ինծի, անոյշ նայուածքով: Կը դիտէ հետաքրքիր ձեռքիս մէջ բռնած լուսանկարի մեքենան զոր կը քանամ պատշաճեցնել լոյսին, կարենալու համար լուսանկարել: Բնդհանուր տեսարանը:

Անոյշ նայուածքով փոքրիկը — սիրուն աղջնակ մը — հետզհետէ կը մօտենայ ինծի, քիչ մը վարանումով, եւ կը նայի ինծի, կը նայի նորէն ձեռքի գործիքիս ու կը ժպտի:

Իրեն կ'ընկերանան երկու ուրիշ փոքրիկներ: Իրենց հետ խօսելու փորձ մը իմ կողմէ: Թուի տղեկ մը հայերէն լեզուով կը պատասխանէ հարցումիս: Իր անունը կը հարցնեմ քնքշութեամբ. «Միւրսալ է», կը պատասխանէ: «Միւրսալ, առ Հայո՞ւ անուն է», կը հարցնեմ եւ երկմտեմքով: «Ոչ», կը պատասխանէ տղեկը, «Մենք Թուրք ենք, Սաթօն Հայ է», ու ցոյց կուտայ ինծի անոյշ նայուածքով աղջնակը:

Անվարանորէն կը մօտենամ անոր, գուրդուրանքով, դմայլանքով... Սաթօն իրապէս զեղեցիկ աղջնակ մըն է, հաղիւ եօթը տարեկան: Նրբաճաշակ, մաքուր հագուստ մը հագած է. ճաշուքէ սանտալներ միայն իր անդուպայ ոտքերուն: Թեւերը հոլանի, արեւէն ալրած, թխացած թեւերը որոնք լեցուն, առողջ մկաններ կը պարզեն: Ճակատը բարձր է, խի իրանը նրբաձեւ, մազերը սկզբիայլ են ու դանդուր, խի աչքերը դմայլիւթօրէն զբաւիշ եւ տիրանոյշ: Կուպրիկի մը դէմքին պէս ազո՛ւր է իր դէմքը: Անյաղօրէն կը դիտեմ զինքը, կը խօսիմ իրեն հետ: Սաթօն ժպտում կը պատասխանէ իւրաքանչիւր հարցումիս, հիացումով, երազանքով պարուրելով զիս, եւ կը լուսանկարեմ զինքը... Իրմէն յիշատակ մը ինծի...:

Շատ կը ցաւիմ որ բան մը չունիմ քոյս, մատիտ մը, փոքրիկ թաշկինակ մը, բան մը, իրեն տալու: Միայն ութը ոտրի ունիմ պայտասկիս մէջը: Թեւեւ ի փոխարէն իրենց հայերէն խօսելէն զգացած հաճոյքիս, մանրութները կը պարպեմ Թուրք փոքրիկներուն ձեռքը, երկուքն ալ հապճեպով կը զրոյանեն զանոնք, չարաճճիօրէն գոհունակ դէմքով: Իսկ մնացեալ թղթադրամները, ընդամէնը հինգ

աւելի, կը փորձեմ դնել անուշաչուի Սաթօյին ախին մէջ: Ան յամառօրէն կը մերժէ նուէրս ընդունիլ:

«Ինչո՞ւ», կը հարցնեմ իրեն մեղմօրէն, «Ինչո՞ւ չես առնիր»:

«Ձեմ ուզում», կը պատասխանէ երկմտանքով:

«Դու չե՞ս ուզում իմ նուէրը առնել», կը կրկնեմ եւ անհունօրէն վշտացած, տխրած:

Չգայո՞ւն աղջնակ, կը տեսնէ անկեղծութիւնը իմ տխրութեանս եւ կը յառէ նայուածքը զեւանին. «Ուզում եմ, էլի, բայց լաւը չի առնելը»: Եւ վաղելով կը հեռանայ ինձմէ:

Մեր ինքնաշարժը մեկնելու պատրաստ է աբղէն լընկերներս ինծի կը սպասեն: Ակամայ կը դառնամ տեղս, աչքերովս միշտ Սաթօն փնտռելով, իսկ ձեռքիս մէջ բռնած թղթադրամներս կարծէք կը կոտորացնեն մատներս: Ինքնաշարժին մէջէն, յանկարծ ուրախութեամբ կը նըշմարեմ զինք որ կանգնած է քիչ հեռուն, ճամբուն եզերքը:

Կ'ուզեմ կանգնեցնել մեքենան, կ'ուզեմ դու երկա՛ր առնել խօսիլ փոքրիկ Սաթօյին հետ... Կ'ուզեմ, անդիմադրելի փափաք մը կը զգամ ջերմօրէն զրկելու եւ համարելու այդ հպարտ, վեհօգի հայ աղջնակը, բայց մեքենան կը սուբայ: Հեռապառ վաղքով մը, կը մօտենայ սակայն Սաթօն մեր ինքնաշարժին, խուսափուկ բայց անմոռանալի պատկեր մը եւս զձագրելու յիշողութեանս մատեանին մէջ:

Տխրանոյշ ժպտ մը իր դէմքին, վեհանձնութեան զրոյժը իր աչքերուն խորը, կը ճօճէ իր աջ ձեռքը օդին մէջ, վերջին մնաս բարովի ժեսթով մը: Ու իր պատկերին անհետացումով մօայլ դատարկութիւն մը կը թողու իմ սրտիս մէջ...

Օրե՛ր անցեր են այդ թուականէն ի վեր, սակայն մոռցած չեմ եւ փոքրիկ Սաթօն, ընդհակառակն յաճախ ականջիս կ'արձագանդէ իր քաղցրահնչիւն, ազնիւ արտայայտութիւնը. «Ուզում եմ էլի, բայց լաւը չի առնելը...»:

Ա.Ի.Ս ՕՏԵԱՆ

Փարիզ, 15 Դեկտ. 1935